

NOMEN EST OMEN – NOWE I ORYGINALNE BADANIE NAZWISK BUŁGARÓW

PETAR SOTIROV

Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

Nomen Est Omen – A New and Original Research of the Surnames of Bulgarians. A review of: Kartalova, Mariyana. *Bulgarian Surnames Motivated by Profession or Craft*. Paisiy Hilendarski Plovdiv University Press, 2024. ISBN 978-619-202-995-1, 245 pp. [In Bulgarian: Карталова, Марияна. *Фамилните имена на българите, мотивирани от професия или занаят*. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски, 2024.] Mariyana Kartalova's monograph focuses on 1670 Bulgarian surnames, motivated by a profession or craft. The linguistic units are subjected to semantic and etymological analysis. The synonymous relationships between them are also studied. The Bulgarian regulatory framework in the field of naming and its impact on the state of surnames is discussed. The book has rich visualization in the form of tables and an alphabetical index.

Keywords: Bulgarian language, surnames, profession, craft, regulations

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2026.15.210-215>

Wiadomo, iż formuła językowa *nomen est omen* (lub *nomen atque omen*)¹ była używana przez starożytnych Rzymian, gdy czyjeś imię lub nazwisko (również nazwa czegoś, w tym sytuacji) wyrażało jakąś cechę osoby lub rzeczy, którą nazywano. Istniało przekonanie, że imię jest znakiem ujawniającym charakter danej osoby lub przepowiadającym jej los. Historyczny związek imienia z jego nosicielem jest szczególnie widoczny w dziedzinie antroponimów, w mechanizmie ich powstawania, np. w imionach o funkcji życzeniowej lub ochronnej wśród Słowian, a także w nazwiskach, które powstały na podstawie zewnętrznych cech osoby, jej charakteru, zachowania, zajęcia, zawodu itp.

¹ Obecnie w języku polskim używana w postaci *nomen omen* (<łac. *nomen (atque) omen*> w nazwisku tkwi wróżba; w imieniu osoby objawia się jej charakter, zob. *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa: PWN, 1980: 513).

Jak to wszystko wygląda w naszych czasach, czy nazwisko to wciąż *nomen omen*? Na te pytania szuka odpowiedzi bułgarska badaczka i wykładowczyni Uniwersytetu Płowdiwskiego Marijana Kartałowa w swojej książce *Nazwiska Bułgarów motywowane zawodem lub rzemiosłem*, w której przedstawia nowe i dogłębne spojrzenie na tę konkretną grupę bułgarskich nazwisk. Przeprowadzone przez M. Kartałową badania mają szereg zalet, z powodu których zasługują na popularyzację, ale niewątpliwie jedną z najważniejszych jest wszechstronność dokonanej analizy. Autorka nie tylko odkryła wszystkie bułgarskie nazwiska związane z zawodem czy rzemiosłem, ale także opisała je z różnych punktów widzenia, prezentując m.in. ich znaczenie, związki synonimiczne i etymologię. Nie pominięto również istotnych aspektów o charakterze społecznym czy kulturowym, takich jak losy badanych jednostek językowych we współczesnej Bułgarii. Co właściwie czytelnik znajdzie w książce M. Kartałowej, jeśli sięgnie po nią, na co ta publikacja niewątpliwie zasługuje?

Zapoznanie się z tekstem przekonuje, że autorka przeprowadziła swoje badania niezwykle umiejętnie, przestrzegając zarówno zasad poważnej pracy naukowej, jak i wymogów czytelności i dostępności opisu dla jak najszerszego kręgu odbiorców. To uwidocznia już struktura opracowania, na którą składają się wstęp, 5 rozdziałów, zakończenie, indeks alfabetyczny badanych jednostek językowych oraz spis wykorzystanych publikacji. Struktura ta jest wyraźnie przemyślana, ponieważ poszczególne części są ze sobą bardzo dobrze powiązane, tworząc harmonijną całość.

We wstępie (s. 11–13) krótko, ale dokładnie wyjaśniono przedmiot, cele i założenia pracy, także materiał badawczy. Istotne są objaśnienia autorki dotyczące motywacji podjęcia badań nad tą szczególną grupą nazwisk, które nie są najliczniejsze, ale *mają niebagatelne znaczenie dla konstruowania językowego obrazu świata narodu* (s. 12). W tejże części zaprezentowano również korpus materiałowy, który obejmuje 1670 nazwisk, zaczerpniętych z odpowiednich źródeł leksykograficznych i dokumentów administracyjnych, które poddano analizie semantycznej i etymologicznej.

Pierwszy rozdział tekstu (s. 15–32) nosi tytuł *W świecie onomastyki bułgarskiej (ze względu na nazwiska)*. Jak sugeruje tytuł, rozdział ma charakter teoretyczno-opisowy i stanowi niezbędne ogniwo w całości opracowania, ponieważ zawiera nie tylko podstawowe informacje z zakresu badanego zagadnienia i dowodzi dobrej wiedzy autorki, ale także ukazuje punkt wyjścia i zasadność podjętych badań. W tym rozdziale, po krótkim wprowadzeniu, w którym przedstawiono podstawowe zasady onomastyki jako nauki i jej głównych przedstawicieli w krajach słowiańskich, znalazły się dwa podrozdziały zatytułowane odpowiednio: *Rozwój*

bułgarskiego systemu antroponimicznego w dziedzinie nazwisk oraz O nadaniu imion u Bułgarów. Stan normatywny. Pierwszy z nich przedstawia retrospektywny i bardzo syntetyczny obraz rozwoju bułgarskiego systemu nazewnictwa oparty na badaniach autorów o ogromnym wkładzie w dziedzinę bułgarskiej antroponimii, takich jak Luben Karawelow, Stefan Ilczew, Lubomir Andrejczin, Jordan Zaimow, Nikołaj Kowaczew, Ludwig Selimski, Anna Cholewa-Dimitrowa i in. Drugi podrozdział przybliży nam historię i obecny stan normatywny dotyczący tworzenia się i nadawania nazwisk bułgarskich. Nawiasem mówiąc, omawiane jest tu niezwykle interesujące zjawisko społeczne, które dotyka wielu Bułgarów i nad którym prawdopodobnie zastanawia się wielu badaczy. Chodzi o tendencję zastępowania tradycyjnych nazwisk rodowych, tj. nazwisk noszonych przez wszystkich członków rodziny, nazwiskami utworzonymi od imienia dziadka. Jak wykazano, wynika to bezpośrednio z możliwości wyboru, jaki bułgarskie organy ustawodawcze zapewniły po 1945 roku. Inną kwestią jest jednak, jakie czynniki społeczne i psychologiczne decydują o wyborze tego typu nazwiska. Czy wynika to z chęci pozbawienia się obcojęzycznych nazwisk, czy też z odrzucenia nazwisk o negatywnej konotacji? Okazuje się, że ten aspekt funkcjonowania opisywanych nazwisk, a w zasadzie nazwisk bułgarskich w ogóle, nie był dotychczas badany (s. 26). Jestem w pełni przekonany, że jest to aktualny problem bułgarskiej onomastyki i szerokie pole do przyszłych badań M. Kartałowej.

W opracowaniu poświęconym nazwiskom nie może zabraknąć informacji o ich pierwotnym pochodzeniu, dlatego też całkiem logiczne jest, że w książce poświęcono osobny rozdział pt. *Rozwój rzemiosła na ziemi bułgarskiej* (s. 33–43). W oparciu o bogate dane etnograficzne z szerokiego zakresu czasowego (od Pierwszego Państwa Bułgarskiego do współczesności), w tym dane statystyczne, autorka niezwykle umiejętnie prowadzi nas przez historię bułgarskiej kultury materialnej, ukazując chronologię, miejsce i wzajemne powiązania poszczególnych rzemiosł. Nie pominięto również badań znanych bułgarskich etnografów, etnologów i historyków, takich jak Christo Wakarelski, Iwan Hadżyjski i Nikołaj Genczew, które ukazują strukturę bułgarskiego rzemiosła w różnych regionach kraju i w różnych okresach historycznych. Stąd przekonująco widać, jak różne rzemiosła są ściśle powiązane z głównymi sektorami gospodarki, którymi w Bułgarii tradycyjnie były rolnictwo, hodowla bydła, handel, produkcja ceramiki, górnictwo itd. Wszystko to znalazło odzwierciedlenie w systemie nazwisk Bułgarów, którym szczegółowo poświęcone są kolejne rozdziały, gdzie badane jednostki są analizowane z różnej perspektywy. Stanowią one również rdzeń całego opracowania.

W rozdziale *Tematyczna klasyfikacja nazwisk Bułgarów motywowanych zawodem lub rzemiosłem* (s. 44–71), jak sugeruje tytuł, badane jednostki zostały podzielone na kilka grup w

oparciu o główną cechę motywacyjną. W ten sposób utworzono 17 grup nazwisk, na przykład związanych z hodowlą zwierząt, z uprawą i/lub sprzedażą owoców i warzyw, z żywnością i napojami, z tkaninami /płótnem, z muzyką, z budownictwem i stolarstwem, z produkcją narzędzi /produktów rolniczych, z działalnością wojskową, z duchowieństwem itd. Jednostki językowe w poszczególnych grupach tematycznych przedstawiono bardzo przejrzystie – w specjalnych tabelach i w kolejności alfabetycznej, przy czym dla każdej nazwy wskazano numer porządkowy w ogólnym indeksie alfabetycznym, semantykę leksemu motywującego oraz kwalifikator wskazujący przynależność tego leksemu do określonej odmiany języka, np.: *Awdżijew* (3) – gwar. *avdżija* /myśliwy/; *Eszekczijiev* (188) – przest., gwar. *eszekczija* /hodowca osłów/ (s. 45). Wskazując leksem motywujący, autorka kierowała się informacjami zawartymi w źródłach leksykograficznych, ale w wielu przypadkach była wobec nich krytyczna, podając własną interpretację (np. w przypadku nazwisk *Ajdarow*, *Ajdarski*, które, jak autorka zakłada, motywowane są imieniem własnym *Hajdar*, nie zaś gwarowym *ajdar* /niedźwiedź/ – s. 45). Z informacji w tym samym rozdziale wynika, że najwięcej nazwisk wśród badanych jednostek stanowią nazwiska związane z hodowlą zwierząt, następnie te związane z przemysłem tekstylnym, obróbką drewna, gliny i metali, żywnością i napojami, a także z hodowlą roślin. Informacje te są istotne nie tylko z historycznego i etnograficznego punktu widzenia, ale także ukazują interesujące aspekty procesu nadawania imion wśród Bułgarów.

Kolejny, czwarty, rozdział książki poświęcony jest relacjom synonimicznym w badanych nazwiskach (s. 72–97). Rozdział ten zajmuje szczególne miejsce w całym tekście, ponieważ wyróżnia się nie tylko wysoką wartością naukową, ale także wyraźnym praktycznym ukierunkowaniem. Uwaga skupiona jest na synonimii między motywującymi leksemami i na przyczynach, które determinują relacje synonimiczne. Badając te zależności, autorka odkryła 92 gniazda synonimiczne, obejmujące nazwiska (w większości przypadków więcej niż dwa), których leksemy źródłowe znaczeniowo są identyczne lub zbliżone. Jako przyczyny ich występowania wskazano na wewnątrzjęzykowe związki synonimiczne (np. w parach takich jak *Czuwarow* i *Pazaczew*, *Byczwarow* i *Kacarow*, *Wodniczarow* i *Mielniczarow*) lub, przede wszystkim, wpływy języków obcych na język bułgarski. Po przeczytaniu tego rozdziału wielu czytelników prawdopodobnie będzie zaskoczonych, dowiadując się, że nazwiska takie jak *Balakchiew* i *Ribarow* w rzeczywistości oznaczają to samo, tak samo *Kamiłarow* i *Dewedżiew*, *Achcziew*, *Magerow* i *Gostiłniczarow*, a także wiele innych podobnych grup nazwisk. Mając na uwadze lokalizację i historię Bułgarii, nie dziwi wniosek, że wśród badanych nazwisk pochodzenia

obcojęzycznego dominują nazwiska z języka tureckiego lub innych sąsiednich języków bałkańskich (greckiego czy rumuńskiego – s. 96–97).

Tytuł kolejnego, i ostatniego, rozdziału o charakterze analitycznym wyraźnie sugeruje jego treść: *Klasyfikacja etymologiczna nazwisk Bułgarów ze względu na zawód lub rzemiosło* (s. 98–153). Kwestia pochodzenia badanych nazwisk, poruszona w poprzednich rozdziałach, znalazła tu szeroki i pogłębiony komentarz. W tym względzie należy z pewnością zwrócić uwagę na dążenie autorki do przejrzystości i dobrej wizualizacji oraz na jej imponującą naukową sumienność i obiektywizm. Dowodzi o tym szczegółowo wyjaśniona i podana w formie graficznej etymologia każdej opisywanej jednostki przy powoływaniu się na wszystkie znane i stosowne źródła. Na uwagę zasługuje również osobiste ustosunkowanie się do badanego materiału, które przejawiało się w częstych komentarzach i autorskich interpretacjach przy objaśnieniu etymologii poszczególnych jednostek językowych.

Po pięciu informacyjnych rozdziałach następuje krótkie zakończenie (str. 154–155), w którym w zwartej formie przedstawiono najważniejsze wnioski z przeprowadzonych badań. Autorka uznała, że zasługują na podkreślenie następujące fakty: 1) system nazwisk bułgarskich charakteryzuje się stabilnością w czasie, w przeciwieństwie do imion, które są dynamiczne i często ulegają wpływom mody lub innych czynników koniunkturalnych; 2) pod względem tematycznym najwięcej nazwisk wiąże się z hodowlą zwierząt, następnie z produkcją i/lub naprawą wyrobów z tkanin/plótna; 3) związki synonimiczne między wieloma nazwiskami świadczą o kontaktach narodu bułgarskiego z innymi narodami, także o ukierunkowaniu i intensywności międzynarodowej wymiany kulturalnej; 4) z punktu widzenia pochodzenia przeważają nazwiska obcego pochodzenia, które stanowią około 80% wszystkich badanych nazwisk.

Kończąc recenzję książki M. Kartałowej, nie sposób pominąć *Indeksu alfabetycznego* (s. 156–235), który prezentuje wszystkie badane jednostki językowe, ułożone w osobne artykuły słownikowe. Znajdziemy w nim szczegółowe informacje o motywacji i pochodzeniu nazwisk, odniesienia do wykorzystanych źródeł leksykograficznych, a także liczne uwagi i komentarze autorskie. Ta część książki, a także bogata bibliografia na końcu, czynią ją cennym i przystępnym narzędziem pomocniczym dla najszerszego grona odbiorców.

Podsumowując, możemy stwierdzić, że książka Marijany Kartałowej *Nazwiska Bułgarów motywowane zawodem lub rzemiosłem* jest rezultatem poważnych badań naukowych, stanowiących istotny wkład w bułgarską i słowiańską onomastykę. Książka ta z pewnością spotka się z dobrym przyjęciem i zostanie wysoko oceniona przez najszersze grono czytelników – zarówno

wśród naukowców zajmujących się problematyką antroponimii, jak i wśród wszystkich zainteresowanych językiem w jego historycznym i społecznym aspekcie. Poza tym, tekst, choć w gruncie rzeczy naukowy, jest przystępny i niezwykle wciągający, co również stanowi powód, by polecić go do lektury.

PETAR SOTIROV (ПЕТЪР СОТИРОВ, PETAR SOTIROW), DR HAB. PROF. UMCS
Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

 <https://orcid.org/0000-0003-4082-4592>

“Nomen Est Omen – A New and Original Research of the Surnames of Bulgarians.”

[Original title in Polish: „*Nomen est omen* – nowe i oryginalne badanie nazwisk Bułgarów.”] *Cyrillo-Methodian Papers*, no 15 (2026): 210–215.

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2026.15.210-215>

